

Иван Георгиев, докторант

Софийски университет „Св. Климент Охридски“

„ЖИВОТЪТ КАТО ЦИТАТ“: „ФРОЙД И БЪДЕЩЕТО“ (ТОМАС МАН)

Резюме. „Животът като цитат“ („das zitathafte Leben“) е фраза, която Томас Ман формулира в тържественото си слово по случай 80-ия рожден ден на Зигмунд Фройд, за да представи своята визия за живота, който винаги се изгражда от (не)съзнавани повторения на предварително готови модели. В настоящата статия се предлага анализ на формулата за „живота като цитат“ в два плана. Понятието е разгледано веднъж в рамките на речта на писателя и втори път в контекста на психоанализата с акцент върху механизмите на идентификацията. Едни от въпросите, на които текстът се опитва да отговори, са: какво представлява цитирането в този план и какво значение има това за литературознанието.

Ключови думи: Томас Ман, Зигмунд Фройд, цитат, идентификация, повторение

На 6 май 1936 г. Зигмунд Фройд навършва осемдесет години. По този повод Академичното дружество за медицинска психология (Akademische Verein für Medizinische Psychologie) във Виена организира празненството в чест на своя учител, което се състои на 8 май и за чието тържествено слово дружеството кани Томас Ман, един от най-популярните писатели в тогавашния немскоезичен свят. По това време ракът в устата на Фройд се влошава и това не позволява на рожденика да присъства на празника; той обаче има удоволствието да изслуша думите на Ман около месец по-късно (на 14 юни) при среща в тесен кръг в лятната си вила¹. Това е едно от събитията, които сближават двамата автори и допринасят за задълбочаването на техните интелектуални, лични и основаващи се на взаимна почит отношения. Изложението на Томас Ман явно впечатлява Фройд, понеже в отговор още тогава аналитикът развива своя теория за връзките между библейския Йосиф и Наполеон, към която се връща по-късно в писма до писателя.²

¹ Този факт е известен благодарение на писмо, което Зигмунд Фройд пише до Арнолд Цвайг – вж.: *Sigmund Freud: Stationen eines Lebens. Katalog zur Ausstellung. Uchtsprunge. Sigmund-Freud-Zentrum*, 2001, S. 123.

² Вж.: FREUD, S. *Briefe 1873–1939*. Frankfurt am Main: S. Fischer Verlag, 1960, S. 424–427. Заслужава да се отбележи също, че тетралогията „Йосиф и неговите братя“ заедно с интерпретацията на някои моменти от нея вероятно са част от вдъхновението за последната книга на Зигмунд Фройд от 1939 г. – „Мойсей и монотеизма“ („Der Mann Moses und die monotheistische Religion“).

Какво представлява докладът на Ман? Той е организиран като тържествена реч, в която основен акцент, естествено, са фигурата на Фройд и неговият принос към развитието на психоанализата, историята на културата и изобщо на човечеството; заедно с похвалите обаче върви и едно последователно и целенасочено изложение. То преминава постъпателно през няколко етапа. Въвеждащата част е свързана с обосноваването на връзките между психоанализата и литературата, както и между аналитика и поета; посочвайки личния си уклон към психоанализата, реципрочен на уклона на Фройд към литературата, романистът мотивира правото си тъкмо той да говори за „чувствувания“ пред една до голяма степен специализирана аудитория. Веднага след това австриецът е вписан в една (доста литературна) история на философията на инстинкта и ирационалното; неговите идеи са асоциирани с идеите на Ницше, Новалис, Киркегор и Шопенхауер.³ Ударението пада върху първия и последния – Томас Ман представя някои от ключовите моменти в текстовете на двамата мислители, които изясняват мястото на психологическото в тяхната философия, докато междувременно препраща към сродни точки в собствените си художествени произведения (Ницше и „Тонио Крюгер“; Шопенхауер и „Буденброкови“). Той очертава някои основни положения в психоаналитичната теория на Фройд (топиките; отношението между индивида и съдбата) и показва как идеите на аналитика осветляват ретроспективно мисълта на Шопенхауер. Възелът в доклада на Ман се затяга, когато коментарът му се насочва към обобщение за ролята на психоанализата в историята на културата; основното ѝ постижение според писателя, деликатно подготвено още при въведението, е свързано с възможността чрез нея да се съберат субекта и обекта и да се разкрие единството на Аза и света.

Тук изложението навлиза в нова фаза. В продължение на същата тема писателят препраща към една от тезите на Карл Густав Юнг⁴, която

³ Томас Ман вероятно има афинитет към по-философския, културологичен Фройд от „Тотем и табу“ и „Отвъд принципа на удоволствието“. При изследването си върху неговия архив Манфред Дьеркс отбелязва, че това са едни от текстовете, които Ман със сигурност е чел внимателно. Вж.: DIERKS, M. Thomas Manns Verhältnis zur Psychoanalyse. – In: M. DIERKS. *Thomas-Mann-Studien*. Bd. 2. Bern und München: Francke Verlag, 1972, S. 136, 142, 143.

⁴ Изненадващо е, че Томас Ман цитира Карл Густав Юнг („един умен, но малко неблагоприятен продължител на това учение [психоанализата]“ (МАН, Т. Фройд и бъдещето (1936). – В: Т. МАН. *Литературна есеистика в два тома*. Т. 2. София: Наука и изкуство, 1976, с. 395), и то тъкмо в тържественото си слово за Фройд. По това време разрывът между Фройд и Юнг отдавна е факт; освен това покрай публичната позиция на Юнг в няколко различни текста от 1933–1934, които излизат в сп. „Zentralblatt für Psychotherapie“ (след поемането на властта от нацистите през 1933 г. Юнг става главен редактор на списанието) във връзка с еврейския въпрос, Томас Ман още тогава е отбелязал разочарованието си от него. Вж.: SORGE, G. Jungs Präsidenschaft in der Internationalen Allgemeinen Ärztlichen Gesellschaft für Psychotherapie: neue Erkenntnisse. – *Analytische Psychologie*, 168, 2012, S. 153–181. (MANN, T. *Tagebücher 1933–1934*. Frankfurt am Main: S. Fischer Verlag, 1977, S. 357.)

„разобличава „случващото се“ като „направено“⁵, като дебело подчертава невъзможността на това прозрение без основата, подготвена от Шопенхауер и Фройд: „Никой не е формулирал така прецизно като него – пише Ман – заключението на Шопенхауер и Фройд, че «онзи, който дава всички дадености, живее у самите нас – една истина, която въпреки всичката си очевидност както в големите, така и в малките неща *никога* не се съзнава, въпреки че твърде често е тъй нужно, дори необходимо да бъде осъзната»“⁶. Оттук изхожда противопоставянето между разбирането на Запада, при което субектът и обектът са разграничени, и източната система, в която дори боговете са част от даденостите, произтичащи от и единосъщни с душата, за да се премине към романите за Йосиф, в които се представя една „психологична теология“, много по-близка до Изтока; според нея „могъщите свойства на бога – и с това сам бог – са наистина нещо обективно дадено извън Авраам, но същевременно те са и у него, и от него“⁷. Томас Ман използва този момент, за да отбележи още веднъж близостта (дълго време неосъзнавана от него самия) между своите художествени светове и психоанализата и да разкрие ядрото на своето изложение.

Писателят споделя за отпечатка, която му е изпратена (явно защото в нея се коментират примери от неговата собствена тетралогия „Йосиф и неговите братя“⁸) вероятно около периода на подготовка на словото по случай празника. Това е статията на Ернст Крис, публикувана в сп. „*Imago*“ през 1935 г. – „Към психологията на по-старата биографика“ („*Zur Psychologie älterer Biographie*“)⁹, в която най-общо се разглеждат формулите, участващи в изграждането на биографиите на творци през Античността, Ренесанса и XIX в. Към края на текста обаче творецът се оказва само частен случай на човека изобщо и тезата, че животът и характерът се формират (като повторение) в рамките на формулите, извлечени от колективното несъзнавано, се концентрира в понятието за „преживяно житие“ (*gelebte Vita*). Това дава основание на Томас Ман да отвори разсъжденията на Крис към един по-общ екзистенциален въпрос за това как се формира (и как трябва да се формира) човешкият живот – като своеобразна диалектика между психология и митология (разгърната в „Йосиф и неговите братя“).¹⁰

⁵ МАН, Т. Фройд и бъдещето, цит. изд., с. 395.

⁶ Пак там, с. 396. Прев. Стр. Джамджиев.

⁷ Пак там, с. 397.

⁸ Томас Ман явно периодично е получавал материали, в които се коментират собствени-те му произведения. В изказванията, докладите и есетата си той нерядко препраща към тях и открито одобрява интерпретациите. Срвн. напр. с препратката към „*The Quester Hero. Myth as Universal Symbol in the Works of Th. M.*“ от „Въведение във „Вълшебната планина““: МАН, Т. *Литературна есеистика в два тома*. Т. 1. София: Наука и изкуство, 1978, с. 218.

⁹ Вж.: KRIS, E. *Zur Psychologie älterer Biographik*. – *Imago*, XXI, 1935, Н. 3, S. 320–344.

¹⁰ Струва си да се отбележи следното. Въпреки че нито Крис, нито Ман обсъждат това експлицитно, и в двата текста става ясно, че това особено формулно повторение е

И тъкмо тук идва въпросът, който отбелязва повратът в изложението: „Но какво ли би станало, ако митичният аспект се субективизира, ако сам навлезе в действащото „аз“ [...] това „аз“ осъзнае своето „възвръщане“, своята типичност, ако празнично възприеме своята роля на земята и намери своето достойнство изключително в съзнанието, че представя в живота вече установеното, че отново се изпълтява?“. Едва тогава би могло вече да се каже, че това е „преживян мит“ – казва Ман и по този начин преобръща позициите: човекът вече не е „живян“ от митологичните схеми, а започва да ги живее със съзнанието и самочувствието за своето „тържествено повторение“.¹¹

Следват примери от биографиите на различни исторически фигури, в които се разказва за жестове на съзнателно подражание от тяхна страна: Клеопатра е представяна като възплъщение на Ишар-Астарта (или Афродита); Александър Велики върви по стъпките на Милтиад, а Цезар – по тези на Александър; Наполеон при своя поход в Ориента заявява „Аз съм Карл Велики“. Въпреки че примерите са съпътствани от коментари, те остават по-скоро илюстративни; изброяването обаче завършва с Исус Христос, чийто живот е, „за да се изпълни, което е писано“ – това е животът като повторение, „животът в мита“ в концентрирана форма. Изложението достига своята кулминация, когато Томас Ман оспорва тълкуванията на евангелистите и твърди, че възгласът от кръста „Елои, Елои, лама сабахтани“ не е израз на пределно отчаяние, а на „висше месианско самочувствие“; повтаряйки думите от началото на двадесет и втория псалм, „Исус е цитирал и цитатът е значел: «Да, това съм аз!»“¹² Текстът се връща към първия пример и става ясно, че формулата „така цитира и Клеопатра“ важи за всяка бръмка от веригата.

Какъв ефект постига Томас Ман, като преформулира понятието на Крис? Една от основните разлики между „преживения живот“ и „живота като цитат“ (*das zitathafte Leben*) засяга позицията на субекта: в единия случай формулата е пасивна¹³, а в другия – активна. Формата на глаголите в немския език *Partizip II* се използва за образуване на перфектни времена и на пасивни конструкции; при израза „*gelebte Vita*“ определението е образувано тъкмо от такава атрибутивно употребена пасивна глаголна форма¹⁴. В твърдението, че „Исус е цитирал“ (*Jesus zitierte*) обаче е използвана претеритна форма, която в немския език обозначава миналото просто време; тук „цитиращият“ запазва активната си позиция и това отваря пред него всички възможности

свързано със структурите на разказването. В примерите, които и двамата разглеждат, зад удвояването на събитието винаги стои разказ.

¹¹ МАН. Т. Фройд и бъдещето, с. 401.

¹² Пак там, с. 403.

¹³ В текста на Ернст Крис не се изключва възможността за активен и съзнателен избор на образец, който субектът повтаря. Тук обаче се коментира понятието само по себе си, и то с оглед на начина, по който го представя Томас Ман.

¹⁴ Миналото страдателно причастие „преживян“ от превода на Страшимир Джамджиев точно предава смисъла на понятието.

за действие, съзнателност и избор. Тъкмо в тази посока се развива и етически зареденото изложение на Томас Ман. Той призовава към съзнателен живот и признава приноса на Фройд за съзнателността на човечеството. В края на речта си говорещият отваря по-широко проблема за времето, който до този момент е бил само фон на неговото слово; възкресяването на миналото в настоящето на празника прелива в осъзнаването на индивидуалното минало, което е възможно благодарение на психоанализата и чрез което се отваря пътят към бъдещето. В един почти ницшеански фантазъм за свръхчовека писателят представя на слушателите си едно по-светло, по-съзнателно и по-освободено, весело и смело в отношението си към „страхотиите“ на несъзнаваното човечество, чийто пророк и месия е Фройд¹⁵, който повелява: „Където е било *то*, трябва да стане *аз*“.

В това писателят открива основната ценност на психоанализата – тя дава възможност на човека (с него и човечеството) да живее съзнателно и критично при повторението на културните структури, които го изграждат. За настоящия текст обаче е важно тъкмо съсредоточаването върху понятието за „живота като цитат“. Изглежда, идеята на Ман (която, разбира се, не е изцяло оригинална¹⁶) може да мине и без психоаналитичната си обосновка. Естествено, в тържественото слово на германеца не се представя стройна, точна и последователна психоаналитична теория (нито Томас Ман е аналитик, нито поводът предполага строго специализирано изложение). И все пак романистът се опира на поне няколко основни психоаналитични пункта: той отбелязва ролята на болестта като път към познание, накратко очертава отношенията между то, Аза и Свръхаза, говори за сънищата и желанията, връзката между вътрешния и външния свят, покрай понятието за „живота като цитат“ въвежда и понятието за идентификация и в крайна сметка косвено засяга по-общия въпроса за повторението (индивидуално и колективно¹⁷) в психоанализата. Писателят препраща пряко към няколко конкретни заглавия; като изключим спомената статия на Ернст Крис, това са: „Нови лекции за въведение в психоанализата“ (1933) с акцент върху „Разлагане на психическата личност“ („Die Zerlegung der psychischen Persönlichkeit“); „Тотем и табу“ (1913)¹⁸; въведението на К. Г. Юнг към „Тибетската книга на мъртвите“. В студията си „Връзките на Томас Ман с психоанализата“ („Thomas Manns Verhältnis zur Psychoanalyse“) Манфред

¹⁵ В края на текста Фройд е сравнен с Гьотевия Фауст и двамата са представени като колонизатори, които по просвещенски модел покоряват природата, за да отворят пространство за цивилизацията.

¹⁶ Корените ѝ вероятно са свързани с различни антропологични текстове, които обсъждат ритуалите на Античността (например „За ползата и вредата от историята“ на Ницше и „Тотем и табу“ на Фройд – текстове, които Томас Ман със сигурност познава).

¹⁷ Тук въпросът е свързан с това как в индивидуалното се повтарят колективните дадености.

¹⁸ Текст, който Томас Ман е проучвал по-детайлно и който е важен за тетралогията „Йосиф и неговите братя“.

Дьеркс отбелязва, че при подготовката на речта си Ман вероятно не е чел нищо от Фройд след 1929¹⁹ и за да навлезе в темата, отваря последните два тома от събраните съчинения на аналитика (които към момента надали познава)²⁰, като междувременно се поддава на случайни асоциации от различни проучвания в областта на дълбинната психология, четени по това време (Крис и Юнг). Общата теза на изследователя (тук и при други негови текстове²¹) е, че в психоаналитичните и антропологичните разработки Томас Ман открива положения, които вече познава отблизо заради Шопенхауер, и затова излага разбиранията си в психоаналитични термини, но придърпани към идеите на философа.²²

В основата на психоаналитичната част от тържественото си слово Ман действително се води до голяма степен по „Разлагане на психическата личност“. Двата текста споделят общия въпрос за връзките между индивида и социума; в речта на писателя той се разгръща в два аспекта: мястото на Фройд сред съвременниците (и мястото на психоанализата в историята на идеите) и ролята на твореца в човешкия свят; докато за психоаналитика е важно как външният свят участва в структурирането на индивидуалната психическа динамика. Проблемът се отваря още с въвеждащото описание на психоаналитичната работа във „Фройд и бъдещето“, според чийто автор „тъкмо обединяването на субекта с обекта, тъкмо тяхното сливане, тяхната идентичност, вникването в тайнственото единство на света и на аз-а, на съдбата и на характера, на събитието и на дейността, вникването в тайната на действителността като дело на душата – тъкмо това [...] е алфата и омегата на всяко психоаналитично посвещение...“²³. Тук вече зазвучават много от понятията, тематизирани (в различна степен) в „Разлагане на психическата личност“, които ще бъдат важни за развитието на речта: аз/субект и свят/обект, съдба, характер; към тях трябва да се прибави и понятието за идентификация, което се появява експлицитно едва във финалния етап на изложението.

След като романистът е посочил как големите личности на историята съзнателно повтарят знаковите модели на своите образци (и след като е отбелязал как това работи в собствения му роман), асоциациите му въвеждат представата за инфантилната „митична идентификация“, която изгражда личността. В последния психоаналитичен етап от речта се коментира накратко тъкмо идентификацията като „връзката с бащата,

¹⁹ Тогава в пилотния брой на виенското списание „Die Psychoanalytische Bewegung“ излиза статията на Томас Ман, озаглавена „Die Stellung Freuds in der modernen Geistesgeschichte“ („Мястото на Фройд в модерната интелектуална история / история на духа“ – прев. мой, И. Г.).

²⁰ Става въпрос тъкмо за „Нови лекции за въведение в психоанализата“.

²¹ Вж. напр.: DIERKS, M. Die mytische Welt. – In: M. DIERKS. *Thomas-Mann-Studien*. Bd. 2. Bern und München: Francke Verlag, 1972, S. 97–118.

²² За по-детайлна обосновка вж.: DIERKS, M. *Thomas Manns Verhältnis zur Psychoanalyse*, S. 152–160.

²³ МАН. Т. Фройд и бъдещето, с. 387.

подражаването на бащата, играенето на баща и пренасянето на всичко това върху образи – заместители на бащата²⁴. Зад парафразите на Ман могат да се разпознаят разсъжденията на Фройд за особеностите и ролята на свръхза в психическия живот, и то конкретно като азов идеал. В „Разлагане на психическата личност“ психоаналитикът представя свръхза като отцепила се част от аза, която субектът²⁵ възприема като обект (вътрешното се представя като външно), на който, както става ясно впоследствие, се съпротивлява и който в същото време се опитва да интегрира в себе си чрез идентификацията. Генеалогията на свръхза е свързана с преодоляването на загубата на родителите (и своеобразното им запазване вътре в субекта), но и с културното наследство; и тъй като индивидуалният свръхза, от една страна, наследява свръхза на родителите, носещ традицията и ценностите на миналото, а от друга, може да се отмества от родителите към други образцови (често наставнически) фигури, „човечеството никога не живее изцяло в настоящето; в идеологиите на свръхза миналото, традицията на расата и народа продължава да живее“²⁶. Подобни разсъждения, очаквано, се откриват още в „Аз и То“, първият текст на Фройд от 1923 г., който въвежда последователно разграничението на трите топки и техните функции и който служи за основа на лекцията му от 1933 г. („Разлагане на психическата личност“), в която са представени динамичните отношения между трите инстанции²⁷. Там още по-директно се твърди, че „онова, което биологията и развитието на човешкия вид са създали и оставили в То, се поема от Аза чрез формирания идеал и се преживява втори път индивидуално“²⁸ и понеже преживяванията на аза, „когато се повтарят често и достатъчно силно при много поколения индивиди, те, така да се каже, се трансформират в преживявания на То, чиито следи се закрепват наследствено [...], наследственото То съдържа в себе си остатъци от безброй много съществувания на Аза и когато Азът черпи своя Свръхза от него, той може би просто изважда на бял свят, възкресява предишни азови форми“²⁹. Азът (такъв, какъвто го описва Фройд) функционира като инстанция медиатор между вътрешния и външния свят, много подобно на твореца (такъв, какъвто го описва Томас

²⁴ Пак там, с. 404.

²⁵ Фройд говори за „аз“, но и в неговия текст азът се третира като субект: „Das Ich ist ja doch das eigentlichste Subjekt“ („Азът е в крайна сметка най-автентичният субект“ – прев. мой, И. Г.) (FREUD, S. Die Zerlegung der psychischen Persönlichkeit. – In: S. FREUD. *Neue Folge Der Vorlesungen Zur Einführung In Die Psychoanalyse*. Frankfurt am Main: Fischer Taschenbuch Verlag, 2005, S. 61).

²⁶ „Die Menschheit lebt nie ganz in der Gegenwart, in den Ideologien des Über-Ichs lebt die Vergangenheit, die Tradition der Rasse und des Volkes fort...“ (Ibid., S. 70).

²⁷ Парафразите на Фройд във „Фройд и бъдещето“ подсказват, че Томас Ман вероятно е познавал само текста от 1933 г.

²⁸ ФРОЙД, З. Аз и То. – В: З. ФРОЙД. Психология на несъзнаваното. Прев. М. Дилова. София: Колибри, 2024, с. 224.

²⁹ Пак там, с. 226

Ман³⁰), който концентрира в себе си опита на човечеството и се превръща в инструмент на културното наследство, носейки особената привилегия на съзнателността и сублимацията. Според логиката на изложението от „Фройд и бъдещето“ много сходна роля заемат и Клеопатра, Наполеон и Исус Христос, които съзнателно повтарят концентрираните върхове на колективната памет.

Осъществяването на живота като цитат е тясно свързано с механизмите на идентификацията. Тази идентификация е повторителна и особеното в случаите, които посочва Томас Ман, е, че става въпрос не за индивидуалната психическа динамика, а за несъзнаван колективен процес – емблематичните личности за развитието на човешката история се идентифицират с емблематични образци. За да се схване ефектът от жеста на това цитиране, можем да се обърнем към примера с детето (внуче на аналитика), играещо си на „fort-da“³¹ от „Отвъд принципа на удоволствието“³². Фройд тълкува играта, при която детето хвърля дървената макара отвъд покритата преграда на креватчето (така че да не я вижда) само за да я издърпа обратно за канапа, в светлината на травматичното (и удоволствено) разиграване на загубата на майката, чиято цел е психичното преработване и овладяване на загубата. В единадесетия си семинар Жак Лакан на свой ред превръща същия пример в илюстрация на структурата на желанието и ролята на обекта „малко а“ в нея; тук играта е само представяне (Repräsentanz) на представата (Vorstellung), в което се символизира повторението на отделянето от майката като причина за (и преодоляване на) разцепването (Spaltung) на субекта – при онова разцепване, в което липсващата част се превръща в причина на желанието, позволяваща съществуването на обекти на желанието, макарата става означаващо на онази част от субекта, която се отделя от него и остава негова, а целта на хвърлянето и издърпването е да бъдеш „тук“ на „там и „там“ на „тук“.³³ Какво значение обаче имат психоаналитичните тълкувания за „митичното идентифициране“ на Томас Ман? Позициите на субекта и обекта във „Фройд и бъдещето“ се заемат съответно от индивида и историческото/ митологичното, а отношенията помежду им са обусловени от диалектиката

³⁰ Много е вероятно, когато в края на речта си Томас Ман говори за художника, който „би могъл много нещо да каже за тайните, а и явни влияния върху собствената му биография, върху творческото му поведение в живота – дължими на подобно инфантилно подражание“ (Фройд и бъдещето, с. 405), зад третото лице (само)иронично да се крие първо.

³¹ Вж.: ФРОЙД, З. Отвъд принципа на удоволствието. – В: З. ФРОЙД. *Психология на несъзнаваното*, с. 159–161.

³² Препратката към студията на Фройд не е случайна. От една страна, това е текст, към който Томас Ман открито препраща в речта си; от друга страна обаче, в консерватизма на писателя, чиито герои на настоящето винаги са обърнати към едно повторение на миналото, е концептуално близък до консерватизма на нагоните (към смъртта), които са устремени към едно предходно невъзбудено състояние, и то като една своеобразна „проява на инерцията на органичния живот“ (ФРОЙД, З. *Отвъд принципа на удоволствието*, с. 178).

³³ Вж.: LACAN, J. *The Seminar of Jacques Lacan. Book XI. The Four Fundamental Concepts of Psychoanalysis*. Transl. A. Sheridan. New York, London: W. W. Norton & Company, 1998, pp. 62–63.

на взаимното означаване. Субектите на писателя пренасят (част от) себе си в обекта, но понеже обектът е маркиран като исторически образец, субектът в същото време привнася историческата образцовост в себе си и резултатът е вписването на субекта в парадигмата на историческите образци. Така, както детето повтаря жеста на своята игра, Наполеон повтаря „Аз съм Карл Велики“, Клеопатра разиграва под различни форми живота на богините, а Исус Христос цитира на дело пророчествата на предците си. Индивидът и историческият процес се оказват взаимно обвързани – колективното минало се повтаря в индивидуалното настояще, а индивидуалното настояще образува колективното минало, настояще и бъдеще; и тъй като „това, което дава всички дадености, е душата“³⁴, индивидът е свободен да избира как посредством идентификацията да (само)оформи характера си. Това е етическият императив в тържественото слово на Томас Ман. И тук думите на Радосвет Коларов, съблечени от своя тяснолитературен смисъл, могат да зазвучат другояче: „творчеството ще бъде наблюдавано през призмата на творбата, т. е. оприличавано на нея; творбата, обратно, ще бъде наблюдавана през призмата на творчеството, т. е. оприличавана на него“³⁵.

Що за Фройд представя Томас Ман при честването на рожденика? Това не е образът на строгия и тясноспециализиран психоаналитик, а на един честен и любопитен изследовател, който в просвещенско-месианистичен режим отваря нови пътища пред съзнанието на човечеството. Разширявайки понятията на учения, навярно под влиянието на идеите на Шопенхауер (но и на юнгианската аналитична психология, чиято основна цел е интеграцията на множествения аз³⁶), Ман представя концепцията за една хуманистична неразривна връзка между човека и човечеството. Понятието от речта му за „живота като цитат“ прави възможно особеното мислене за движението от един контекст в друг. При него чрез механизмите на идентификация (и разказването) индивидуалният живот повтаря характерните черти на колективния опит, който отново и отново е представян от индивидуалния живот. И психоаналитикът (но и творецът) е видян като онзи, който може да разбули за (съ)знанието тази тайна.

„Животът като цитат“ е формула, която представлява върха на своеобразна „пораждаща матрица“ за творчеството на Томас Ман. Тя е свързано с мотива за образцовия характер на гения в произведенията (художествени и нехудожествени) на писателя и има металитературен характер, който хвърля светлина върху редица примери от белетристиката на автора.

³⁴ МАН, Т. *Фройд и бъдещето*, 404.

³⁵ КОЛАРОВ, Р. *Повторение и сътворение: поетика на автотекстуалността*. София: Просвета, 2009, с. 34.

³⁶ Въпросът доколко Томас Ман е познавал работата на Юнг е проблематичен. Силно вероятно е идеите на швейцареца да са достигнали до него косвено благодарение на задълбочената интелектуална връзка, която писателят поддържа в кореспонденция с Карл Керени, започнала около 1934 г. и продължила над две десетилетия. Вж.: МАН, Т., KERÉNYI, K. *Gespräch in Briefen*. Zürich: Rhein-Verlag, 1960.

С всички уговорки, че в рамките на фикцията персонажите живеят само един художествен живот, можем да проследим как един или друг герой от романите на Ман цитира модели от някой свой исторически или легендарен образец. Така в композирането на Адриан Леверкюн ще открием цитати от биографията на Ницше, разсъжденията на Адорно и Фаустовците (на Гьоте, Марлоу и народните книги); зад минхер Пеперкорн може да разпознаем Герхарт Хаупман; „Буденброкови“ може да четем заедно с биографията на писателя; а цитатите от тетралогията „Йосиф и неговите братя“ и „Лоте във Ваймар“ говорят сами за своите източници. Така механизмите на „живота като цитат“ позволяват творчеството на Томас Ман (но и не само) да се отвори към една литературно-нелитературна интертекстуалност.

ЛИТЕРАТУРА

КОЛАРОВ, Р. *Повторение и сътворение: поетика на автотекстуалността*. София: Просвета, 2009. [KOLAROV, R. *Povtorenie i satvorenie: poetika na avtotekstualnostta*. Sofia: Prosveta, 2009.]

МАН, Т. Фройд и бъдещето. – В: Т. МАН. *Литературна есеистика в два тома*. Т. 2. Съст. И. Паси, прев. С. Джамджиев. София: Наука и изкуство, 1976, с. 386–407. [MANN, T. *Froyd i badeshteto*. – V: T. MANN. *Literaturna eseistika v dva toma*. T. 2. Sast. I. Pasi, prev. S. Dzhamdzhiev. Sofia: Nauka i izkustvo, 1976, s. 386–407.]

МАН, Т. Въведение във Вълшебната планина. – В: Т. МАН. *Литературна есеистика в два тома*. Т. 1. Съст. И. Паси, прев. С. Джамджиев. София: Наука и изкуство, 1978, с. 206–220. [MANN, T. *Vavedenie vav Valshebnata planina*. – V: T. MANN. *Literaturna eseistika v dva toma*. T. 1. Sast. I. Pasi, prev. S. Dzhamdzhiev. Sofia: Nauka i izkustvo, 1978, s. 206–220.]

ФРОЙД, З. Аз и То. – В: З. ФРОЙД. *Психология на несъзнаваното*. Прев. М. Дилова. София: Колибри, 2024, с. 204–243. [FREUD, S. *Az i To*. – V: S. FREUD. *Psihologiya na nesaznavanoto*. Prev. M. Dilova. Sofia: Kolibri, 2024, s. 204–243.]

ФРОЙД, З. Отвъд принципа на удоволствието. – В: З. ФРОЙД. *Психология на несъзнаваното*. Прев. М. Дилова. София: Колибри, 2024, с. 153–203. [FREUD, S. *Otvad printsipa na udovolstvieto*. – V: S. FREUD. *Psihologiya na nesaznavanoto*. Prev. M. Dilova. Sofia: Kolibri, 2024, s. 153–203.]

DIERKS, M. Thomas Manns Verhältnis zur Psychoanalyse. – In: M. DIERKS. *Thomas-Mann-Studien*. Bd. 2. Bern und München: Francke Verlag, 1972, S. 127–168.

DIERKS, M. Die mytische Welt. – In: M. DIERKS. *Thomas-Mann-Studien*. Bd. 2. Bern und München: Francke Verlag, 1972, S. 97–118.

FREUD, S. *Briefe 1873–1939*. Frankfurt am Main: S. Fischer Verlag, 1960.

FREUD, S. Die Zerlegung der psychischen Persönlichkeit. – In: S. FREUD. *Neue Folge Der Vorlesungen Zur Einführung In Die Psychoanalyse*. Frankfurt am Main: Fischer Taschenbuch Verlag, 2005, S. 60–81.

KRIS, E. Zur Psychologie älterer Biographik. – *Imago*, XXI, 1935, H. 3, S. 320–344.

LACAN, J. *The Seminar of Jacques Lacan. Book XI. The Four Fundamental Concepts of Psychoanalysis*. Transl. A. Sheridan. New York, London: W. W. Norton & Company, 1998.

MANN, T. *Tagebücher 1933–1934*. Frankfurt am Main: S. Fischer Verlag, 1977.

MANN, T., KERÉNYI, K. *Gespräch in Briefen*. Zürich: Rhein-Verlag, 1960.

Sigmund Freud: Stationen eines Lebens. Katalog zur Ausstellung. Uchtsprunge. Sigmund-Freud-Zentrum, 2001. Herausgegeben von Christfried Tögel.

SORGE, G. Jungs Präsidentschaft in der Internationalen Allgemeinen Ärztlichen Gesellschaft für Psychotherapie: neue Erkenntnisse. – *Analytische Psychologie*, 168, 2012, S. 153–181.

“LIFE AS QUOTATION”: “FREUD AND THE FUTURE” (THOMAS MANN)

Abstract. “Life as a quotation” (“das zitathafte Leben”) is a phrase that Thomas Mann formulated in his celebratory speech on the occasion of Sigmund Freud’s 80th birthday to present his vision of a life that is always made up of (un)conscious repetitions of prefabricated patterns. This paper offers an analysis of the “life-as-quote” formula in two perspectives. The notion is examined, once, within the writer’s speech and, secondly, in the context of psychoanalysis with an emphasis on the mechanisms of identification. Some of the questions the text attempts to answer are: what is quotation in this perspective and what is its significance for literary studies.

Keywords: Thomas Mann, Sigmund Freud, quotation, identification, repetition

Ivan Georgiev, PhD student
Sofia University St. Kliment Ohridski
15, Tzar Osvoboditel Blvd, Sofia 1504, Bulgaria
E-mail: iwan.s.georgiew@gmail.com